

Отримано: 04 березня 2023 р.

Прорецензовано: 20 березня 2023 р.

Прийнято до друку: 21 березня 2023 р.

e-mail: n_shulzhuk@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6177-3336>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-316-320

Шульжук Н. В. Емоції у контексті проблемного поля когнітивно-дискурсивної мовознавчої парадигми та антропозорієнтованої лінгводидактики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 316–320.

УДК: [811.161.2 : 37.02] : 159.942

Шульжук Наталія Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри стилістики та культури української мови,
Рівненський державний гуманітарний університет

ЕМОЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНОЇ МОВИЗНАВЧОЇ ПАРАДИГМИ ТА АНТРОПОЗОРИЄНТОВАНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

У статті схарактеризовано емоції як мотиваційну основу пізнавальної і комунікативної діяльності людини та потужний регулятор формування прагматики висловлювання. Фокус лінгвістичного опису емоцій, зосереджений на з'ясуванні механізму реалізації емотивного потенціалу одиниць мови та формуванні емоційних природень до їх мовної семантики у контексті певної лінгвокультури, уможливило вивчення емоційних смислів, які транслює мовна особистість за допомогою мови, та створення ефективної методики формування її емотивної компетенції.

Сучасна лінгвістична концепція емоцій сфокусувалася у проблемному полі емотіології (лінгвістики емоцій), що вивчає типологію емотивних знаків-фіксаторів різних емоцій та національно-культурну специфіку їх презентації. Прагматика як опису й вираження емоцій визначила місце емотіології у прагмалінгвістичній та комунікативно-діяльній парадигмах. У зв'язку з цим автор обґрунтовує доцільність формування професійної комунікативної компетенції філолога на емоційно-ціннісних засадах, що орієнтують його на емотивно здорову комунікативну взаємодію й гармонізацію життєдіяльності, та поділяє міркування науковців щодо визначення таких основних критеріїв сформованості емотивної компетенції мовної особистості, як уміння породжувати емотивно коректні тексти та адекватно сприймати емоційні доміанти висловлювань співрозмовника.

Проаналізувавши зміст підручників, навчальних посібників та збірників вправ і завдань із традиційних мовознавчих дисциплін для здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей ЗВО, автор дійшов висновку, що мова в них презентована як семіотична система, у зв'язку з чим представив міркування щодо місця емотіології у професійному становленні філолога.

Ключові слова: комунікативна поведінка, мовленнєва ситуація, ефективна комунікація, емоції, вербалізація емоцій, емотивний потенціал мовних одиниць, емотивна компетенція мовної особистості, лінгвокультурна спільнота, емотивно коректні тексти, емотіологія.

Nataliia Shulzhuk,

Candidate of Philological Sciences, Docent at the Department of Stylistics and Culture of Ukrainian Language,
Rivne State University of the Humanities

EMOTIONS IN THE PROCESS OF FORMING THE PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF A PHILOLOGIST

The article characterizes the emotional dominant as a motivational basis of human cognitive and communicative activity and a powerful regulator of the formation of the pragmatics of speech. The focus of the linguistic description of emotions, focused primarily on elucidating the mechanism of realization of the emotional potential of language units and on the formation of emotional additions to their linguistic semantics in the context of a certain linguistic culture, enables the study of emotional meanings that a linguistic personality transmits through language, and the creation of an effective method of formation her emotional competence.

Modern linguistic concept is focused in the problematic field of emotiology (linguistics of emotions), which studies the typology of emotional signs-fixators of various emotions and their national and cultural specificity presentations. The pragmatics of description and expression of emotions, their concealment and imitation determined the place of the linguistics of emotions in the pragmalinguistic and communicative-activity paradigms. In this regard, the author substantiates the expediency of forming the professional communicative competence of a philologist on emotional and value bases and shares the reasoning of scientists regarding the definition of such basic criteria for the formation of emotional competence of a linguistic personality as the ability to generate emotionally correct texts and adequately perceive the personal emotional dominants of other people's texts as a reflection other conceptual spheres and cultures. In the context of the raised problem, the method of forming the professional communicative competence of a philologist on emotional and value bases, which orients him to emotionally healthy communicative interaction and harmonization of life activities, becomes relevant.

Having analyzed the content of textbooks, training manuals and collections of exercises and tasks from traditional linguistic disciplines for students of higher education in philological specialties of higher education institutions, the author came to the conclusion that language is represented in them primarily as a semiotic system. Therefore, the article presents considerations regarding the place of emotiology in the professional formation of a philologist. The author emphasizes the practical value of the linguistic and cultural approach to the study of emotions.

Keywords: communicative behavior, speech situation, effective communication, emotions, verbalization of emotions, emotional potential of speech units, emotional competence of a linguistic personality, linguistic and cultural community, emotionally correct texts, emotiology.

Постановка проблеми. Екоцентричний коцентричний підхід до досліджень у багатьох наукових парадигмах активізував вивчення комплексних проблем, перспективу розв'язання яких пов'язують із міждисциплінарними галузями знань. Потреба відновлення екологічного балансу у сфері мовленнєвої комунікації в суспільстві зосередила увагу мовознавців не стільки на вивченні мови як семіотичної системи, скільки на вивченні мовної особистості, яка нею послуговується. Домінанта емоційного спілкування як соціально-психологічного наслідку персоніфікації особистості нерідко ускладнює процес інтерактивної взаємодії членів соціуму і з великою імовірністю призводить до конфліктів. У зв'язку з цим назріла гостра необхідність формувати в носіїв мови не лише орфографічну й пунктуаційну грамотність, а й грамотність комунікативну, що забезпечує їх адекватну комунікативну поведінку в різних мовленнєвих ситуаціях.

Яку ж комунікативну поведінку мовця можна вважати адекватною, або ефективною? Одні науковці (С. Ширяєв) пов'язують її з оптимальним способом досягнення поставлених комунікативних завдань, інші – з «балансом відносин» (мовець досягає визначеної мети та зберігає комунікативну рівновагу з учасниками спілкування) (Стернин, 2001). Ефективність спілкування вчені пов'язують і з реалізацією принципів співробітництва Г. Грайса та максимум ввічливості Дж. Ліча. Поділяючи вищевказані міркування, усвідомлюємо, що, з одного боку, ефективність спілкування визначає спосіб, у який мовець досягає мети у конкретній мовленнєвій ситуації, з іншого – успішність соціалізації мовної особистості значною мірою залежить від її здатності до ефективної комунікації. Саме тому з-поміж загальних компетенцій будь-якої освітньо-професійної програми у закладі вищої освіти пріоритетною визначена комунікативна.

За допомогою мови її носій не лише передає актуальну інформацію, здійснює обробку отриманих знань, а й презентує емоції, які відображають його фізичні, психічні, культурні, соціальні, духовні вияви. Через посередництво психологічних характеристик та відповідних зовнішніх ознак емоції відображають його емоційний стан. К. Ізард зауважує, що емоції значною мірою мотивують (Ізард, 2012). Визначальним мотивом діяльності людини вважає емоційну доміную й В. Шаховський (Шаховский, 2009).

Отже, емоції – форма сприйняття світу, мотиваційна основа пізнавальної діяльності людини, суттєва частина її когнітивної системи та вагомий компонент її мислення, мовної свідомості. У зв'язку з цим активізувалося принагідне та спеціальне вивчення концептуалізації, вербалізації емоцій, закономірностей емоційної діяльності людини загалом.

Сучасні демократичні процеси у соціумі сприяли емоційному розкряпанню мовця та формуванню такого виду комунікації, як емоційна. До речі, Й. Стернин, визначаючи спілкування як «усвідомлений, раціонально оформлений, цілеспрямований інформаційний обмін між людьми, що супроводжується індивідуалізацією співбесідників» (Стернин, 2001: 7), акцентує увагу на обов'язковості встановлення емоційного контакту між учасниками комунікації.

Посилена увага вчених до людських емоцій небезпідставна. Глибокий інтерес дослідників викликає процес їх виникнення на основі фізіологічних збуджень і когнітивної оцінки відповідної ситуації. Лінгвісти, не заперечуючи того, що емоції – засіб активізації сенсорно-перцептивної діяльності особистості, переконані, що мовні знаки, які вербалізують емоції та відображають механізми функціонування людського мислення, утворюють самостійну систему. Фокус лінгвістичного опису емоцій зосереджений на з'ясуванні механізму реалізації емотивного потенціалу одиниць мови та на формуванні емоційних приращень до їх мовної семантики у контексті певної лінгвокультури. Дослідження мовознавців останніх десятиліть переконливо доводять, що емоційність є потужним регулятором формування прагматики висловлювання. У зв'язку з цим очевидною стає потреба уточнення структури комунікативної компетенції мовця, на формування якої спрямований провідний курс для здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей ЗВО – «Сучасна українська літературна мова», та змісту мовної освіти, що її презентують дисципліни лінгвістичного циклу, передбачені відповідними освітньо-професійними програмами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Наукові розвідки в галузі лінгводидактики фіксують такі складники структури комунікативної компетенції: мовний, мовленнєвий, предметний, прагматичний (Пентилюк, 2003: 70). Проте багаторічний викладацький досвід переконує, що наявність знань про мовні одиниці та вміння застосовувати їх у мовленні – це лише базовий компонент, який дозволяє комунікантові будувати тексти, що успішно реалізують його наміри. Зауважимо, що останнім часом небезпідставно поняття «текст» пов'язують із поняттям «дискурс», яке уточнює і доповнює сутність спілкування. Уже усталилося розуміння дискурсу як тексту в сукупності з прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками. Тому й мовленнєве спілкування сьогодні розглядають як дискурсне мовлення (праці Н. Арутюнової, Ф. Бацевича, Є. Бенвеніста, О. Селіванової, О. Сиротіної та ін.), а структуру комунікативної компетенції доповнюють дискурсним складником, пов'язуючи його із такими вміннями, як «аналізувати ситуацію мовлення та її компоненти; враховувати контекст комунікативної взаємодії; проєктувати спілкування, визначаючи модель побудови дискурсу і мовні засоби її реалізації; виділяти лінгвістичні й екстралінгвістичні параметри дискурсу; встановлювати й усвідомлювати зв'язок мовних засобів з екстралінгвістичними аспектами комунікації» (Кучерява, 2010: 256). Уіаї іпддддддд, ді «надмірна емоційність сучасного інформаційного простору та інтенсифікація соціальної напруги» (Троц, 2013: 93) спонукають учених до вивчення емоційних смислів, які транслює людина за допомогою мови, та створення ефективної методики формування емотивної компетенції мовної особистості (Шаховский, 2002).

Емоційні стани різноманітні, проте учені виділяють з-поміж них фундаментальні (базові). Так, американський психолог К. Ізард акцентує увагу на таких дванадцяти, як інтерес, радість, здивування, страждання, гнів, страх, сором, любов, провина, зневага, огида, печаль (Ізард, 2012). Мовознавець Л. Калімулліна (Калимуллина, 2007) виокремлює більше двадцяти видів базових емоцій (жах, гнів, лють, відраза, радість, здивування, печаль, любов, бажання, презирство, сором'язливість, страждання, горе, ненависть, цікавість, щастя та ін.). Українська ж дослідниця Л. Мацько доводить, що «експериментальні дослідження мовлення осіб, які перебували в різних емоційних станах, дають можливість виділити 142 назви емоційних станів, які об'єднуються в 11 гіпотетичних зон: радість, переляк, ніжність, здивування, байдужість, гнів, печаль, зневага, повага, сором, образа» (Мацько, 2003: 197). Існує традиція поділяти емоції на позитивні та негативні, ядерні та периферійні, високочастотні й менш частотні.

У свідомості носіїв мови сформований «образ» базових емоцій, прийнятий у конкретній лінгвокультурній спільноті, у зв'язку з чим виокремлюють не лише універсальні емоційні переживання носіїв мови, а й специфічні для певної культури. Крім того, учені засвідчують, що є як мінімум дві семіотичні системи, здатні презентувати емоції, – фізіологічна екстеріоризація (сміх, плач, тремор та ін.) та вербалізація (називання, вираження, опис) (Шаховский, 2009). Як бачимо, уніфікованої класифікації емоцій науковці поки що не виробили, проте лінгвісти зосереджують увагу на способах вербалізації емоцій, на їх інтерпретації (праці І. Арнольд, А. Вежицької, О. Вольф, К. Ізарда, В. Шаховського та ін.).

Вербальна ідентифікація емоцій суб'єктивна: одну і ту ж емоцію різні мовці можуть виражати по-різному. Вираження за допомогою мовних одиниць відчуттів та переживань людини пов'язують із поняттям «емотивність». Так, В. Шаховський, суттєвою частиною дослідницьких інтересів якого є емотивна сфера функціонування мови (Шаховский, 2009; Шаховский, 2002), диференціює поняття «емоційність» та «емотивність». Якщо перше, на його думку, є спонтанною властивістю

мовлення, то друге – передбачуваною, усвідомленою, пов'язаною із пошуком мовних засобів, що цілеспрямовано надають йому емоційності з метою впливу на адресата. Інакше кажучи, емоції як психологічна категорія характеризуються суб'єктивністю та змінним характером, що й ускладнює процес їх опосередкування у мовленні, емотивність же – категорія мовна. Схоже розуміння цих понять демонструють Є. Чайковська (Чайковська, 2012) та В. Шидловська. Остання зауважує, що емоційна оцінка мовця пов'язана з емоційним сплеском, презентованим за допомогою «емотивних мовних засобів на рівні системи мови і експресивних мовних засобів на рівні тексту» (Шидловська, 2015: 295).

Покликаючись на працю В. Шаховського (Шаховский, 2009) (учений апелює до матеріалів XIV Міжнародного конгресу лінгвістів, на пленарному засіданні якого Ф. Данеш уперше переконливо довів, що існує взаємозв'язок між когніцією та емоцією, внаслідок чого проблему «мова і емоція» було визначено однією з п'яти найбільш пріоритетних сучасних лінгвістичних досліджень), зауважимо, що до середини 70-х років ХХ ст. проблему мовної концептуалізації, вербалізації та категоризації емоцій порушували принагідно. У 1980-х рр. лінгвістика передусім була зосереджена на структурі лексичного значення: учені виокремлювали емоційний/емотивний компонент лексичної одиниці (на той момент ці поняття отожднювали) та вважали, що лексема характеризується емотивністю, якщо вона виражає або може виражати емоції. Стало загальновідомим положення про те, що будь-яке слово може бути позначене емоційними конотаціями.

Рамки системно-структурної лінгвістичної парадигми, яка пов'язувала мовну доміную передусім із реалізацією когнітивної функції, виявилися тисними для того, щоб включити емоції до структури мови. Лише у другій половині 1990-х років, коли предметом вивчення лінгвістів стала комунікативна взаємодія мовців, зорієнтована не лише на обмін думками, ідеями, а й почуттями, настроями, їх увага сфокусувалася на способах презентації емоційних станів мовців під час спілкування (О. Леонт'єв, Н. Формановська, О. Бодальов та ін.). Функційний напрям власне лінгвістичного вивчення психоемоційних станів та реакцій мовців визначив напрями подальших досліджень у цій царині (праці В. Шаховського, Н. Арутюнової, Н. Шведової, І. Голубовської, Л. Гнатюк, О. Ляшевської, В. Сліпещької та ін.). Із формуванням гуманістичної лінгвістичної парадигми, зосередженої на носії мови, мовознавці, не ігноруючи емоції як екстралінгвальну категорію й усвідомлюючи, що стилістику мовлення задає емоційний вибір мовця, виокремили у слові раціональний та емоційний компоненти і дійшли до розуміння того, що у результаті оцінної діяльності людської свідомості у процесі засвоєння дійсності формується відповідна емоційна мовна картина світу.

Оскільки емоції – потужний мотиваційний фактор когнітивної діяльності мовця, то вони потрапляють у сферу наукових інтересів різних галузей знань (психології, педагогіки, когнітології, психолінгвістики, соціології, антропології, медицини та ін.), які доводять, що емоції керують поведінкою (і комунікативною зокрема) людини, яка у звичайному житті «не стільки розмірковує, скільки відчуває, не стільки пояснює, скільки оцінює» (Шаховский, 2009). Сучасна лінгвістична концепція емоцій сфокусувалася у проблемному полі такого перспективного напрямку еколінгвістики, як емотіологія (лінгвістика емоцій), що зосередилася на вивченні емотивних знаків-фіксаторів емоцій та національно-культурній специфіці їх вираження, а також на емотивно-смісловому просторі мовної особистості (Кондратьєва, 2014; Краснобаєва-Чорна, 2020; Кузенко, 2003; Літінська, 2018; Шамасва, 2011). Прагматика ж опису і вираження емоцій, їх імітація, приховування визначили місце лінгвістики емоцій як у когнітивно-дискурсивній мовознавчій парадигмі, так і в антропозорієнтованій лінгводидактиці.

Мета статті – обґрунтувати доцільність формування комунікативної компетенції філолога на емоційно-ціннісних засадах.

Виклад основного матеріалу. Вибір комунікантом мовних засобів демонстрації емоцій дискурсивний: чинники конкретної мовленнєвої ситуації визначають емоційний стан її учасників та засоби його презентації. Механізми розпізнавання чужих емоцій і керування власними у процесі комунікації, узгодження емоцій в актах міжособистісного та міжкультурного спілкування актуалізували поняття «емоційна мовна особистість» (Шаховский, 2002) та визначили критерії емотивної компетенції мовної особистості – уміння породжувати емотивно коректні тексти, адекватно сприймати емоційні доміанти чужих текстів як відображення інших концептосфер та інших культур.

Комунікант, який володіє емотивною компетенцією, виявляє здатність адекватно розпізнавати вербаліку емоцій мовленнєвого партнера, виражати власні емоційні відчуття, вербально маніпулювати чужими емоціями. Тому сучасна лінгводидактика не може ігнорувати процес навчання мовців керувати емоціями, добираючи адекватні лексичні та граматичні засоби семантизації власних емоційних станів з метою резонації настроїв адресатів.

Аналіз підручників та навчальних посібників із традиційних мовознавчих дисциплін для здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей ЗВО засвідчив, що в них мова передусім презентована як семіотична система, а не засіб комунікації та впливу, тому інформація про мову як важливий інструмент вивчення емоцій в них практично не представлена. Відсутність же у змісті дисциплін лінгвістичного циклу відомостей про прагмалінгвістичний потенціал лексичних та граматичних одиниць, що реалізується у конкретних комунікативних ситуаціях, явно не сприяє розумінню того, що емоції – це не лише результат таких ситуацій, а нерідко і їх причина. Тому очевидним стає введення до освітньо-професійних програм підготовки фахівців-філологів не лише емотіології як міждисциплінарної галузі знань (вона може бути представлена у вибірково блоці), а й таких курсів, що відпаростилися від неї, – «Лінгвокультурологія емоцій», «Концептологія емоцій», «Гендерна емотіологія», «Емотивна лакунарність у міжкультурній комунікації», «Емотивність тексту» та ін. У контексті останньої ефективним дидактичним матеріалом можуть виявитися тексти художньої літератури, спостережливість авторів яких дозволяє проникати у внутрішній світ людей, відтворюючи їх мовленнєву діяльність як «емоційний контакт (фатична функція емоцій) або афектацію почуттів (прагматична функція емоцій)» (Камалова, 2019: 360). Основою вправ і завдань для філологів мають стати такі фрагменти художніх текстів, які моделюють емоційний досвід конкретного носія мови та соціуму, що впливає на формування його емоційної картини світу.

Дослідження емоційності як категорії художнього тексту передбачає розгляд питань, зосереджених на стикові різних дисциплін – як філологічних (теорії комунікації, лінгвістики тексту, теорії мовленнєвих актів, лінгвоконцептології, комунікативної лінгвістики, психолінгвістики, прагмалінгвістики та ін.), так і нефілологічних (психології, соціології, культурології та ін.). Очевидно, це й дає підстави В. Шаховському говорити про доцільність їхньої інтеграції та виділяти емоційне мислення як самостійний тип (Шаховский, 2002).

Попри те, що емоції – загальнолюдська універсалия, їх презентація у мові/мовленні виявляє національну специфіку, знання якої дозволяють здійснювати адекватний переклад іншомовного тексту без втрати емотивного компоненту семантики його одиниць. Тому практичну цінність має і лінгвокультурологічний підхід до вивчення емоцій. Так, наприклад, відмінно рисою англійців вважають стриманість щодо прояву емоцій (існує навіть поняття «englishness» («англійськість»)), тому й лексеми *emotional* (емоційний), *demonstrative* (нестриманий), *effusive* (експансивний) в англійській мові позначені негативною конотацією, а лексеми *emotionalism* (емоційність) витлумачують саме як втрату контролю над емоціями. Ця особливість виявляється і у її словотвірній структурі – невелика (порівняно з українською мовою) кількість зменшувально-пестливих суфіксів. Втратили своє емоційне забарвлення й англійські етикетні формули, що виражають позитивне ставлення мовця (*good to see you, what a nice surprise, what a nice pleasure, fancy meeting you here* та ін.) і використовуються як комунікативна стратегія зближення зі співрозмовником. Справжні емоції англійців приховують і непрямі висловлювання, яким вони надають перевагу. А більшість компліментів в англійській комунікативній культурі – мовні стереотипи, що виконують контактостановлювальну функцію. У цьому плані методично доречними вважаємо вправи і завдання, орієнтовані на переклад текстів художньої літератури. Не важко передбачити, що текст україномовного перекладу виявиться експресивнішим за оригінальний текст.

Емоції якнайповніше реалізуються у процесі спонтанного спілкування, коли адресант намагається «прочитати» адресата, здогадатися, про що він думає, що відчуває, оцінює його поведінку, жести, інтонацію, вибір відповідних мовних одиниць. Це з одного боку, а з іншого – адресант, втілюючи певний намір, і сам здійснює вибір мовних засобів та невербальних сигналів для досягнення поставленої мети. Отже, вивчення емоцій не лише уможливило розуміння інших, а й сприяє усвідомленню вибору власних комунікативних стратегій і тактик спілкування. У зв'язку з цим ефективними можуть виявитися ситуативно-творчі вправи для здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей, формулювання завдань до яких передбачає якнайточнішу вказівку на чинники, що формують конкретну ситуацію мовлення і визначають вибір мовних засобів її учасниками з метою реалізації свого комунікативного наміру.

Вищевикладені міркування дозволяють емотивну компетенцію мовної особистості вписати у ширше поняття – «екологічна компетенція мовної особистості», яке пов'язує із умінням застосовувати знання про «потенційні емоційні ризики» (Колосова, 2015) під час комунікативної взаємодії. Проте у процесі підготовки філологів, на жаль, ці ризики нерідко залишаються поза увагою, а поняття «емотивно коректний текст» взагалі не представлене ні у підручниках, ні у збірниках вправ і завдань.

Висновки. «Спектакль людських емоцій» (Шаховский, 2002), у якому щоденно беруть участь мовці, вимагає від них розуміння того, що рівень експлікації цих емоцій у висловлюванні визначає його екологічність, що будь-яка інтерація є емоційною адаптацією до свого співрозмовника і до конкретної мовленнєвої ситуації, ігнорування параметрів якої призводить до втрати комунікативної рівноваги між співрозмовниками та нерідко провокує конфлікт. Це визначило потребу не лише комплексного вивчення багатоаспектної природи емоцій, а й удосконалення практики мовленнєвого спілкування та процесу формування професійної комунікативної компетенції філолога на емоційно-ціннісних засадах, що орієнтують його на емотивно здорову комунікативну взаємодію й гармонізацію життєдіяльності.

Перспективи. Оскільки надмірні емоції нерідко призводять до конфліктної комунікативної взаємодії, то уміння керувати ними – одна з необхідних умов конструктивного розв'язання проблем, тому перспективним видається вивчення емоцій і у таких теоретичних парадигмах, як прагмалінгвістика, соціолінгвістика, комунікативна лінгвістика та ін.

Література:

1. Изард К. Э. Психология эмоций : монография. Санкт-Петербург : Питер, 2012. 464 с.
2. Калимуллина Л. А. Вербальная и невербальная знаковая экспликация внутренних переживаний. *Семантические, грамматические и когнитивные категории языка* : сб. научн. ст. Уфа : Гилем, 2007. С. 172–180.
3. Камалова А., Берестнев Г. Эмоции как предмет лингвистического изучения. *Przegląd Wschodnioeuropejski*. 2019. X/2. С. 349–360.
4. Колосова Н. Г. Экологическая функция эмоций. *Грани познания* : электрон. научно-образоват. журнал ВГСПУ. 2015. № 1 (35). С. 22–28. URL: www.grani.vspu.ru.
5. Кондратьева О., Шаховська І. Відтворення емотивних синтаксичних засобів в українському перекладі англійської драми. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика* : зб. наук. пр. Київ, 2014. С. 169–173.
6. Краснобаева-Чорна Ж. Психофізіологічний патерн емоції відрази у фраземіці. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. Ужгород : ПП Данило С. І., 2020. Вип. 1 (43). С. 159–162.
7. Кузенко Г. М. Емоціональні висловлювання як об'єкт наукових досліджень. *Стан та перспективи розвитку новітніх науково-освітніх комп'ютерних технологій* : матер. наук.-практ. конф. Миколаїв, 2003. С. 110–118.
8. Кучерява О. Система роботи з формування дискурсивної компетенції у сфері писемної комунікації. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. Вип. 50. С. 254–261.
9. Літінська О. Ю., Паленга В. І. Концепт «гнів» в лінгвістичних та психологічних дослідженнях. *Young Scientist*. 2018. № 12 (64). С. 139–142.
10. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища шк., 2003. 464 с.
11. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. М. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2003. 149 с.
12. Стернин И. А. Ведение в речевое воздействие. Воронеж, 2001. 266 с.
13. Троц Е. В. Экологическая лингвистика в кругу гуманитарных наук. *Studia philologica*. 2013. Вып. 2. С. 91–94.
14. Чайковська С. Ю. Поняття «емотивність» та «експресивність» у мові науки. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2012. С. 279–287. URL: <http://langcenter.kiev.ua/Lingvistika%202012/Chaikovska%20279-287.pdf>.
15. Шамаєва Ю. Ю. Методологічні засади дослідження вербалізованих концептів емоцій. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2011. Вип. 56. С. 187–191.
16. В. Шаховский Лингвистика эмоций: основные проблемы, результаты и перспективы. *Мир лингвистики и коммуникации* : электрон. науч. журнал. 2009. URL: http://tverlingua.ru/archive/010/2_10.htm
17. Шаховский В. И. Эмоциональная/эмотивная компетенция в межкультурной коммуникации (есть ли неэмоциональные концепты?). *Аксиологическая лингвистика: проблемы изучения культурных концептов и этносоциологии*. Волгоград, 2002. С. 3–10.
18. Шидловська В. О. Поняття емоції, емоційності та емотивності у сучасній лінгвістиці. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації* : матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 292–295.

References:

1. Izard, K. E. (2012). *Psikhologiya emotsii* [Psychology of emotions] : monografiya. Sankt-Peterburg : Piter, 464 s. [in Russian].
2. Kalimullina, L. A. (2007). Verbalnaya i neverbalnaya znakovaya eksplikatsiya vnutrennikh perezhivaniy [Verbal and non-verbal sign explication of inner experiences]. *Semanticheskie, grammaticheskie i kognitivnie kategorii yazika* : sb. nauchn. st. [Semantic, grammatical and cognitive categories of the language], 172–180 [in Russian].
3. Kamalova, A. (2019). Berestnev G. Emotsii kak predmet lingvisticheskogo izucheniya [Emotions as a subject of linguistic study]. *Przeglad Wschodnioeuropejski. [Eastern European Overview]*, X/2, 349–360 [in Russian].
4. Kolosova, N. G. (2015). Jekologicheskaja funkciya jemocij [Ecological function of emotions]. *Grani poznaniya* : elektronnyj nauchno-obrazovatel'nyj zhurnal VGSPU. [Edges of knowledge: an electronic scientific and educational journal], 1, 22–28. URL: www.grani.vspu.ru. [in Russian].
5. Kondratieva, O., Shakhnovska, I. (2014). Vidtvorennia emotyvnykh syntaksychnykh zasobiv v ukrainskomu perekladi anhlomovnoi dramy [Reproduction of emotional syntactic means in the Ukrainian translation of an English-language drama]. *Fakhovi ta khudozhnii pereklad: teoriia, metodolohiia, praktyka* : zb. nauk. pr. [Professional and artistic translation: theory, methodology, practice], 169–173 [in Ukrainian].
6. Krasnobaieva-Chorna, Zh. (2020). Psykhofiziologichniy patern emotsii vidrazy u frazemitsi [Psychophysiological pattern of the emotion of disgust in phrasemics]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya : Filolohiia. [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology]*, Uzhhorod, 1 (43), 159–162 [in Ukrainian].
7. Kuzenko, H. M. (2003). Emotsionalni vyslovliuvannia yak ob'iekt naukovykh doslidzen [Emotional expressions as an object of scientific research]. *Stan ta perspektyvy rozvytku novitnikh naukovo osvittikh kompiuternykh tekhnolohii* : mater. nauk.-prakt. konf. [The state and prospects of the development of the latest scientific and educational computer technologies], Mykolaiv, 110–118 [in Ukrainian].
8. Kucheriava, O. (2010). Systema roboty z formuvannia dyskursyvnoi kompetentsii u sferi pysemnoi komunikatsii [The system of work on the formation of discursive competence in the field of written communication]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filolohichna [Bulletin of Lviv University. Philological series]*, 50, 254–261 [in Ukrainian].
9. Litinska, O. Yu., Palenka, V. I. (2018). Kontsept «hnyv» v lnhvistychnykh ta psykhologichnykh doslidzhenniakh [The concept of «anger» in linguistic and psychological research]. *Young Scientist*, 12 (64), 139–142 [in Ukrainian].
10. Matsko, L. I., Sydorenko, O. M., Matsko, O. M. (2003). Stylistyka ukrainskoi movy [Stylistics of the Ukrainian language] : pidruchnyk. Kyiv : Vyscha shk., 464 s. [in Ukrainian].
11. Slovyk-dovidnyk z ukrainskoi lnhvodydakyty [Dictionary-reference on Ukrainian linguistic didactics] : navch. posib. / za red. M. Pentyliuk. Kyiv : Lenvit, 2003. 149 s. [in Ukrainian].
12. Sternin, I. A. (2001). Vedenie v rechevoe vozdeistvie [Leading into speech influence], Voronezh, 266 s. [in Russian].
13. Troc, E. V. (2013). Ekologicheskaja lingvistika v krugu humanitarnykh nauk [Ecological linguistics in the aspect of the Humanities]. *Studia Rphilologica*, 2, 91–94 [in Russian].
14. Chaikovska, Ye. Yu. (2012). Poniattia «emotyvnist» ta «ekspresyvnist» u movi nauky [Concepts of «emotionality» and «expressiveness» in the language of science]. *Lnhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy [Linguistics of the 21st century: new research and perspectives]*, 279–287. URL: <http://langcenter.kiev.ua/Lingvistika%202012/Chaikovska%20279-287.pdf>. [in Ukrainian].
15. Shamaieva, Yu. Yu. (2011). Metodolohichni zasady doslidzhennia verbalizovanykh kontseptiv emotsii [Methodological principles of the research of verbalized concepts of emotions]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu. Filolohichni nauky [Bulletin of Zhytomyr State University. Philological sciences]*, 56, 187–191 [in Ukrainian].
16. Shakhovskii, V. (2009). Lingvistika emotsii: osnovnie problemi, rezultati i perspektivi [Linguistics of emotions: main problems, results and prospects]. *Mir lingvistiki i komunikatsii* : yelektron. nauk. zhurnal [The world of linguistics and communication]. URL: http://tverlingua.ru/archive/010/2_10.htm [in Russian].
17. Shakhovskii, V. I. (2002). Emotsionalnaya/emotyvnaya kompetentsiya v mezhkulturnoi komunikatsii (est li neemotsionalnie kontsepti?) [Emotional/emotive competence in intercultural communication (are there non-emotional concepts?)]. *Aksiologicheskaya lingvistika: problemi izucheniya kulturnykh kontseptov i etnosoznaniya [Axiological linguistics: problems of studying cultural concepts and ethnoscience]*, Volgograd, 3–10 [in Russian].
18. Shydlovska, V. O. (2015). Poniattia emotsii, emotsiynosti ta emotyvnosti u suchasni lnhvistytsi [Concepts of emotion, emotionality and emotionality in modern linguistics]. *Suchasni filolohichni doslidzhennia ta navchannia inozemnoi movy v konteksti mizhkulturnoi komunikatsii* : mater. VI Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh nauk-v. [Modern philological research and foreign language teaching in the context of intercultural communication], Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 292–295 [in Ukrainian].